HALK BİLGİSİ HABERLERİ

Istanbul - Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat şubesi
tarafından çıkarılır aylık folklor mecmuası

Yazı İşleri Müdürü : MEHMET HALİT BAYRI

Yıl : 11 | Son kânun 1942 | Sayı : 123

İÇİNDEKİ YAZILAR

İstanbul - Arkadaş Basımevi

HALK BİLGİSİ HABERLERİ

İstanbul - Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat şubesi
tarafından çıkarılır aylık folklor mecmuası

Yazı İşleri Müdürü: MEHMET HALİT BAYRI

Yılı: 11 Son kânun 1942 Sayı: 123

İstanbul folkloruna ait maddeler:

İSTANBULDA MEKTEBE BAŞLAMA

Cumhuriyetin kuruluşuna kadar yüksek ve orta tahsil gibi İstanbulda ilk tahsil de çok ihmal edilmiş bir halde id i.Okuma çağına gelen çocuklar, semtlerinde mektep adı verilen basık, loş, rutubetli taş binalara veya içine girilemiyecek kadar harap ahşap konaklara ggtürülür, buralarda başı boş ve eli değnekli hocalara teslim olunurdu.

Cumhuriyetin kuruluşundan önce, İstanbulda «İlkmektep» adı bile yoktu. Halk bunlara «Sıbyan mektebi», «Mahalle mektebi», hükûmet de «Mektebi iptidaî» derdi. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, bu müesseseler de isimlerine hak kazanmış bir durumda, gerçekten iptidaî ve hattâ sefil ve belki de biraz iğrençti.

İlk tahsile başlıyacak çocuk, eskiden hususî bir törenle mektebe götürülür, buna «mektebe başlama töreni» denirdi. Fakat hal ve vakti müsait olmıyan babalar çocuklarını hususî bir törenle mektebe başlatamazdı. O takdirde mektep çağına gelen çocuğunu babası elinden tutar, mahalle mektebine götürür, hocanın ve kalfanın ellerini öptürür, yavrusunun okutulmasını isterdi. Bu arada bazı babalar, çocuğunu giydirip kuşatır, erkekse fesine, kızsa saçlarına elmas, inci gibi kıymetli taşlar takar, boynuna da şal ve kılaptanla işlenmiş cüz kesesi geçirir, yakınları ve komşularile birlikte mektebe götürürdü. Çocuk mektepte hocanın önüne oturtularak derse başlatılır, sonra hocaya dua ettirilir, nihayet talebeye birer, yahut ikişer kuruş dağıtılır, hocaya ve kalfaya da ucuna bir mecidiye (yirmi kuruşluk Osmanlı parası) veya iki çeyrek (bir çeyrek beş kuruş kıymetinde Osmanlı parası), bağlı yazma abdest mendilleri hediye edilirdi.

Çocuğunu törenle ilk tahsile başlatacak olan babalar, her şeyden önce çocuğunu göndereceği mektebin hocasile konuşur, törenin gününü, saatini

ve nasıl yapılacağını kararlaştırırdı. Tören günü belli olduktan sonra mektebin hocası, talebesini tören için hazırlamağa koyulurdu.

Her mahalle mektebinin talebesi iki kısımdı. Bunlardan bir kısmına «ilâhiciler» denirdi ki, bu kısım talebe, mektebin son ve ondan bir önceki sınıflarının yaş itibarile büyükçe talebesiydi. İkinci kısım talebeye ise «âminciler» denirdi. Bu kısım talebe de mektebin küçük sınıflarını teşkil edenlerden ibaretti. «İlâhiciler» mektebe başlama törenlerinde ilâhi okurlar, «âminciler» de okunan ilâhiler arasında «âmin» diye haykırırlardı. Mektebe başlama törenlerinde «âmin» diye haykırıldığı için bu törenlere ilk tahsil çağındaki çocuklar sadece ve kısaca «âmin» de derlerdi.

Mektebe başlama töreninden bir kaç gün önce hoca ilâhicileri bir tarafa toplar, onlara bildikleri ilâhileri tekrarlatır, okuyuşlarını düzeltir, yanlışsız ve güzel okumalarını temine çalışırdı. Bu iş bittikten sonra hoca bütün talebesine haber verirdi:

— Yarın âmin var, iyi elbiselerinizi giyinerek mektebe öyle geliniz!

Bu haberi alan çocuklar sevinir, «yarın âmin var, yarın âmin var» sözlerini birbirlerine tekrar ederek sevinçlerini gösterirlerdi.

Mektebe başlama töreninin yapılacağı gün iyi ve temiz giyinmiş oldukları halde çocuklar sabahleyin erkenden mektepte toplanırlardı. Hoca ve kalfa da çocuklar gibi temiz elbiseler giyinerek mektebe gelirler ve ilâhicilere okuyacakları ilâhileri son defa tekrar ettirirlerdi. Bundan sonra talebe sokağa çıkarılır, mektebin önünde ikişer ikişer sıraya konularak alay tertip edilirdi. Alayın ön sıralarında ilâhiciler bulunur, onların arakasından âminciler gelirdi. Mektebe başlıyacak çocuğun babası alayın kalabalık ve gösterişli olmasını isterse, törene civardaki diğer bir mahalle mektebinin talebesi de katılırdı. Böyle bir vaziyette mektebe başlıyacak çocuk hangi mektebe gidecekse, o mektebin talebesi alayın önüne geçirilirdi.

Alay tanzim edildikten sonra, mektebin hocası talebe dizisinin başında, kalfası da dizinin sonunda yer alırlardı. Törene başka bir mektep de katılmışsa, o mektebin hocası da başta bulunur, kalfası ise kendi çocuklarının yanından ayrılmazdı. Yolda küçükleri korumak ve alayın düzenine bakmak üzere büyük talebeden bir kaçı seçilir, onlar da talebe dizisinin iki tarafında çocuklara gözcülük ederlerdi. Bu arada en iyi ilâhi okuyan çocuk, ilâhicilerin başına geçer, onların idaresi vazifesini alırdı.

Kararlaştırılan zaman gelince alay mektebin önünden hareket eder, ağır ağır, ilâhiler okunarak mektebe başlıyacak çocuğun evine doğru yürürdü. Bu sırada mektepte çocuğu olan bazı meraklı kadınların ve alayı seyretmek

istiyen komşuların da alayın yanında ve arkasında çocuklarla beraber yürüdükleri görülürdü. Mektep alayı, sokaklarda dolaşarak mektebe başlıyacak çocuğun evine kadar gelir, orada dururdu. Alay evin önünde dururken ilâhiciler aralıksız ilâhi okurlar, âminciler de «âmin!» diye haykırırlardı.

Mektep alayı gelinceye kadar mektebe başlıyacak çocuk da evinde hazırlanırdı. Çocuğa yeni elbiseleri ve ayakkabıları giydirilir, elbisesinin üzerine sol omuzundan atılarak göğüsten ve arkadan dolaştırılmak suretile bir şal takılır, bu şalın uçları sağ bel hizasında birbirine kavuşturularak iğnelenir, çocuğun fesi ailesinde bulunan elmaslarla süslenir, boynuna kılaptanla işlenmiş mor veya vişne rengi kadifeden bir cüz kesesi asılır, bunun içine de iyi basılmış baş tarafı yaldızlı bir elifba cüzile, kemikten, fildişinden, pirinçten, yahut gümüşten yapılmış bir hilâl konurdu.

Alay gelince mektebe başlıyacak çocuk evinin kapısı önüne çıkarılır, bir arabaya veya ata bindirilirdi. Çocuk arabaya bindirilirse arabanın fenerlerine, ata bindirilirse atın boynuna asgı bağlanırdı. Asgı bir kaç metre miktarında basmadan veya yünlü kumaştan ibaretti. Asgı çocuk mektebe götürüldükten sonra arabacıya veya atın sahibine hediye olarak verilirdi.

Çocuk arabaya veya ata bindirilirken mektepte oturacağı minder de yine mektepten getirilmiş, açılır kapanır bir rahlenin üzerine konur, ortasından enli bir kordele, yahut bir kaç metre miktarında basma ile rahleye bağlanırdı. Eskiden mahalle mekteplerinde uzun yer rahleleri üzerine çocuklar cüzlerini veya mushaflarını koyarak okudukları için, her çocuğun mektepte bir minderi olurdu. Mektebe başlıyacak çocuğun minderi murabba veya daire şeklinde atlastan veya kadifeden ve bu zamanla eskiyince daha âdi bir kumaştan yapılırdı. Üzerinde minder olan rahle mektebin hademesine veya diğer münasip birine verilir, o da bunu başının üstüne koyarak ve iki eliyle de ayaklarından tutarak çocuğun bindiği arabanın veya atın arkasında yer alırdı. Çocuk arabaya bindirilirse yanına aynı yaşta diğer bir çocuk konur, babası veya yakınlarından diğer biri de karşısına oturur, ata bindirilirse babası ve ailesine mensup erkekler atın yanında bulunurdu.

Bundan sonra ilâhiye başlanarak mektep alayı hareket ederdi. Alayın yürüyüşe geçtiği sırada komşular ve sokaklarda dolaşırken de işitenler ve görenler pencerelerden, dükkân önlerinden seyrederler, tanıdıklar «maşallah, Allah nazardan saklasın, Allah zihin açıklığı versin» tarzında iyi dileklerde bulunurlar, bunlardan meraklı olanlar da alayı takip ederlerdi.

Aly çocuğun evinden ayrıldıktan sonra muhtelif sokaklardan geçer, civarda bir veli türbesi varsa önünde durularak ziyaret edilir, ilâhicilerin ve

âmin diyenlerin gür ve âhenkli sesleri arasında mektebe kadar gelirdi.

Mektebin önünde durulunca ilâhiciler son bir hevesle ilâhi okurlardı. İlâhinin sonunda hoca dua eder, önce talebe mektebe alınır, herkes yerine yerleşirdi. Sonra mektebe başlıyacak çocuk arabadan veya attan indirilir, babasının yanında mektebe girer, o zamana kadar rahlesinin önüne geçmiş bulunan hocanın karşısına getirilerek el öptürülür ve minderine oturtulurdu. Çocuk minderine oturunca babasının yardımile cüz kesesinden elifbe cüzü ve hilâlî çıkarılır, rahlenin üzerine konurdu. Hoca da cüzü açar, hilâlî çocuğun sağ eline verir, bu esnada çocuğun babası ve ailesine mensup erkekler de ya çocuğun veya hocanın oturduğu yerin arkasında ayakta dururdu.

Hoca çocuğa euzü besmele çektirir, rabbi yesiri okutur, cüzün baş tarafında ilk satırı teşkil eden dört beş harfi kendisi söyliyerek tekrar ettirirdi. Bundan sonra talebe arasında hıfza, yani Kur'anı ezberlemeğe çalışanlar varsa bunlar, yoksa mektebin kalfası yarım sahife kadar Kur'an okur, hoca dua eder, mektebe başlıyan çocuk hocanın ve orada bulunan büyüklerin ellerini öper, hoca dua ederken sırası gelince âminciler «âmin!» diye haykırırlardı.

Bu suretle sona eren mektebe başlama töreninin nihayetinde mektepteki çocuklara «lokma» yedirilirdi. Lokma, mayalı ve suluca hamurdan kaşıkla bir miktar alınır, kızdırılmış zeytinyağının içine dökülüp kızartılır ve taneler koyuca şeker şerbetine atılarak bir müddet geçince yenilir bir tatlıdır. Lokma, mektebe başlama töreninde çocuklara verildiği gibi bir kimsenin ölümünün kırkıncı günü ve istenirse her yıl dönümünde döktürülerek dağıtılır. Lokma yendikten sonra mektebe başlama töreninde alaya katılan âmincilere birer kuruş, ilâhicilere ikişer kuruş, ilâhici başıya beş kuruş miktarında para verilir, hoca ve kalfaya paradan başka cübbelik çuha, gömleklik kumaş ve mendil hediye edilirdi.

Bazı aileler mektebe başlıyacak çocuğuna evnde besmele dedirtmeği tercih eder, o vakit mektebe başlıyan çocuk alayla evinden alınarak sokaklarda dolaştırıldıktan sonra tekrar evine getirilir, hoca çocuğa ilk dersini evinde verirdi. Bazı aileler de çocuğunun mektebe başlama törenile sünnet düğününü bir arada yapar ve çocuk törenden sonra mektepten eve getirilerek sünnet ettirilirdi.

Şimdi mektebe başlama, hiç bir törene bağlı olmıyan basit bir kayıt muamelesinden ibarettir. Cumhuriyet idaresi eski mektebe başlama törenlerini unutturmuş, fakat onun yerine halkta tahsil aşkını uyandırmıştır.

[Bu malûmat eski mahalle mektebi hocalarından 67 yaşında Hasan

Salim ve 60 yaşında Mustafa Hayriden 1932 Birinciteşrininde alınmıştır].

Mehmet Halit Bayrı

Zeyl

Eski mektebe başlama törenlerinde okunan ilâhilerden bır kaçını buraya alıyoruz. Bu ilâhiler uzunluğuna açılır bir cüz halinde taş basması olarak satılır ve mahalle mekteplerinde ilâhici çocukların ellerinde birer tane ilâhi mecmuası bulunurdu. İlâhiciler bu mecmuadaki ilâhileri ezberlemekle ve mektebe başlama törenlerinde ezberden okumakla mükellefti.

Şol Cennetin ırmakları
Akar Allah deyü deyü
Hem içinde burakları
Bakar Allah deyü deyü.

Salınur Tûba dalları
Açılır taze gülleri
Her dalında bülbülleri
Öter Allah deyü deyü.

Kimi yiyip kimi içer
Hep melekler rahmet saçar
İdris nebî hulle biçer
Diker Allah deyü deyü.

Yunus eder ben de varsam
Hakkın cemalini görsem
Nurdan buraklara binsem
Gezsem Allah deyü deyü.

**

İsmi subhan virdin mi var
Bahçelerde yurdun mu var
Bencileyin derdin mi var
Garip garip ötme bülbül
Benim derdim bana yeter
Bir dert de sen katma bülbül.

Bilirim âşıksın güle
Gülün halinden kim bile
Bahçedeki konca güle
Dolaşıp söz atma bülbül
Benim derdim bana yeter
Bir dert de sen katma bülbül.

Pervaz urup uçar mısın
Deniz derya geçer misin
Bencileyin naçar mısın
Garip garip ötme bülbül
Benim derdim bana yeter
Bir dert de sen katma bülbül.

A bülbülüm uslu musun
Kafeslerde besli misin
Bencileyin dertli misin
Garip garip ötme bülbül
Benim derdim bana yeter
Bir dert de sen katma bülbül.

Bilirim âşıksın virde
Kararın yoktur bir yerde
Yüreğimde olan derde
Bir dert de sen katma bülbül.
Benim derdim bana yeter
Garip garip ötme bülbül

Yunus cemalin pâk derken
Cihanda mislin yok derken
Seher vakti ya Hak derken
Bizi de unutma bülbül
Garip garip ötme bülbül
Derdi derde katma bülbül.

**

Ey garip bülbül diyarın kandedir
Bir haber ver gülizarın kandedir
Sen bu ilde kimseye yâr olmadın
Var senin elbette yârin kandedir.

Arttı günden güne feryadın senin
Ahü figan oldu mutadın senin
Aşk içinde kimdir üstadın senin
Ey senin sabrü kararın kandedir.

Bir enisin yok acep vahdettesin
Rahatı terkeyleyip mihnettesin
Gece gündüz bilmeyip hayrettesin
Ya senin leylü neharın kandedir

Gökte uçarken seni indirdiler
Çar anasır bentlerine urdular
Nur iken adın Niyazi koydular
Şol ezelki itibarın kandedir.

**

Gözüm ki kana boyandı
Şarabı neyliyeyim
Ciğer ki odlara yandı
Kebabı neyliyeyim.

Ne yare yarede ismim
Ne tende pâk ola cismim
İlâhi ben bu bir avuç
Turabı neyliyeyim.

Çekildi kafile gitti
Bekayı âleme gitti
Bu zevku şevk ile gitti
Kitabı neyliyeyim.

Açıldı mümine cennet
Saçıldı mümine rahmet
O günde biçare Safvet
Hesabı neyliyeyim.

**

Hak hak diyen âşıklar
Ciğerleri yanıklar
Seherde uyanıklar
Nakşıbendîlerdir bu !

Âşıkı hayran eder
Ciğeri püryan eder
Dervişi sultan eder
Nakşıbendîlerdir bu !

Okur hatmi hacegân
Mürşidi ehli iman
Pirimiz şahi sultan
Nakşıbendîlerdir bu !

**

Pervaneler şam'a yanar
Gelşin beraber yanalım.
Aşka düşen divaneler
Gelsin bir hoşça yanalım.

Yanmaktır bizim kârımız
Harcederiz hep varımız
Pervaneler yaranımız
Gelsin beraber yanalım.

Varın söylen şol bülbüle
Neden âşık olmuş güle
Anın için düşmüş dile
Gelsin bir hoşça yanalım.

Münkir zahit bizi taşlar
Akıtalım kanlı yaşlar
Hak tariktir hey kardaşlar
Gelsin beraber yanalım.

Gel şehzadem gel sen de yan
Yaş yerine dökelim kan
Hak cemalin yâr isteyen
Gelsin beraber yanalım.
Gelsin bir hoşça yanalım.

**

ESKİ TÜRK ŞAMANİZMİNE DAİR YENİ TETKİKLER

Türk folklorunu çok yakından alâkadar eden şamanizm mevzuuna dair son senelerde Sovyet folklorcuları tarafından ciltler teşkil eden materyaller toplanmış ve ilim dergilerinde çok önemli mevkiler işgal eden makaleler, etüdler ve müstakil eserler neşredilmiştir. Toplanan materyaller üzerinde yapılan araştırma ve incelemelerin büyük bir kısmı Sovyetlerin resmî içtimaiyat mektebinin ileri sürdüğü basma kalıp nazariyelere göre yapılıyorsa da çok ciddî ve oldukça serbest düşüncelerle yazılan etüdlere de tesadüf olunuyor. Bu sahadaki ciddî etüdlerile temayüz eden Sovyet bilgini içtimaiyat profesörü D. K. Zelenin'dir. Bu profesörün «Ruslarda (Şulikun) denilen esrarengiz su perileri» («Lud Slowianski» mecmuası I, Krakof, 1930), «Şarkî Avrupa ve şimalî Asya kavimlerinde **tabu** sözler», («Sbornin Muz, Ant. i Etnog.» mecmuasında, cilt VIII-IX, 1929-1930), «Ein erotischer Ritus in den Opferungen der Altaisohen Türken, (Archiv für Ethnog. Bd. 29, No. 4/6), «Sibiryada Ongon külti» (1936) adlı makale ve eserleri ilim dünyasına kendini tanıtmıştır.

Şamanizmin tetkiki sahasında bizde rahmetli Ziya Gökalptan sonra tek bir adım ileri atılmış olmadığı malûmdur. Bizde **şamanizm**den bahsedenler hâlâ Ziya Gökalpın verdiği «sermaye» lerle geçiniyorlar... Halbuki rahmetli büyük bilginimizin kaynakları bile o zaman çok eskimiş umumî malûmattan ibaret olduğunu artık anlamak zamânı çoktan gelmiştir.

Biz bu makalemizde profesör Zelenin'in yaptığı tetkiklerin bir nümu-

---

Bağı lûhutun gülü
Pîrim Sultan Sünbülî.
Bezmi aşkın bülbülü
Pîrim Sultan Sünbülî.
Ah medet pîrim Sünbülî.

Ey veliyyi muhterem
Mahzı lûtfünden himem
Vey mahzeni lûtfü kerem
Pîrim Sultan Sünbülî.
Ah medet pîrim Sünbülî.

Bahri aşkın menbaı
Halvetîler serveri
Rahı Hakkın rehberi
Pîrim Sultan Sünbülî.
Ah medet pîrim Sünbülî.

Ey kâşifi sırrı nihan
Vey matlaı nuru cenan
Kıl şefaat el'aman
Pîrim Sultan Sünbülî.
Ah medet pîrim Sünbülî.

M. H. B.

nesini vermek maksadile onun «Sibirya şamanizminin ideolojisi»[1] başlıklı etüdüün hulâsasını veriyoruz. Hulâsa şudur:

Sibirya şamanizmi sırf haricî tezahürleri bakımından tetkik edilmiştir. Meselâ, şaman davulu, âyin kostümü, âyinler, şamanın hokkabazlığı vesaire gibi. Son yıllarda ise şamanizmin içtimaî rolüne fazla ehemmiyet verilmektedir. Halbuki şamanizmin idealojik tarafı, yani nazarî münderican hep gölgede kalmaktadır. Bu cihete temas eden müdekkikler şamanizmeye animizmin girmekte olduğunu kaydetmekle iktifa ederler. Meselâ **Bogoraz** «şamanizm dini tekâmülde bir merhaledir ve felsefenin tekâmülünde animizmeye tekabül eder. Animizme şamanizmin ilâhiyatı ve felsefesidir» diyor. Animizme bütün dinlerde mevcuttur. Şamanizmdeki animizme ile diğer dinlerdeki animizmeyi ayıran bariz hususiyetler hâlâ tayin edilemiyor. Sibirya şamanizmini tetkik eden bilginlerden **A. Makarenko** «şamanizm felsefesini yazmağa daha zaman gelmemiştir» diyor.

Sternberg'in iddiasına göre «şamanlığın mümeyyiz vasfı şaman (Kam)ın kendi koruyucu ruhu ile cinsî (sexuel) münasebette bulunması» dir. Fakat bu iddia hiç bir esasa müstenit değildir. Bu vasıf daha eski iptidaî devirlerde yoktu. Bununla beraber kamların peri kadını veya zevci olduğu hakkındaki inanmayı daha önce Bogoraz da kaydetmiştir. Hulâsa, bizim müdekkiklerin hepsi şamanlığı, başka iptidaî dinlerle birleştiren noktaları tebarüz ettirmek bakımından tetkik etmişlerdir. Onu diğer iptidaî dinlerden ayıran hususiyetleri bakımından inceleyememişlerdir.

Şamanizmin eski mümeyyiz vasıfları hakkında bize malûmat veren yegâne kaynak şamanlıkta **tahaccür** etmiş (müstehase Fossile haline gelmiş) bazı âdet ve ananelerdir. Bu bakımdan tetkik ederken biz şamanizmi iki devreye ayırabiliriz: 1) İptidaî kommünizm cemiyetindeki şamanizm ve 2) Sınıflı cemiyetlerdeki içtimaî münasebetleri aksettiren şamanizm. 19-20 nci asırlarda yaşıyan ve bize malûm olan şamanizmi biz ikinci devreye ait şamanizm sayarız. Sibirya şamanilerinin kendi aralarında feodaller çıkmamış ise de diğer komşu kavimlerin feodallerine tâbi olmuşlardır. Bundan dolayıdır ki 19-20 nci asır etnografları Sibiryada ancak son devrin mahsulü olan yeni tip şamanizmi bulmuşlardır. Bu tip şamanizmin karakteristik ciheti «yardımcı ruhları» nın bulunması ve bu ruhlar cemiyetinde silsilei meratip (hiérarchie) tasavvur edilmesidir. Bununla beraber bu yeni tip şamanizmde de eski iptidaî devirlere ait unsurlar mevcuttur. Meselâ şaman (Kam) bizzat kötü ruh-

[1] L'ideologie du chamanisme sibérien (İzv. Akad. Nauk, 1935, No. 8, S. 709-743).

larla mücadele eder ki bu iptidai şamanlığın esas unsurudur. İptidaî şamanlığı bugün mevcut olan cemiyetlerde bulamıyorsak da bu gibi tahaccür etmiş unsurlara göre onu nazarî olarak meydana çıkarmak (reconstituer) mümkündür. Malûmdur ki yüksek kültüre malik milletlerde bile eski idealojilerin ve hurafelerin yaşadığını görüyoruz. Meselâ 19 uncu asır Beyaz Ruslarında hastayı sihrî tedavinin emmek (sucer) şekliyle tedavi ettikleri malûmdur. Umumiyetle idealoji çok muhafazakârdır. İstihsal kuvvetlerinin tekâmül ve inkişafını takip edemez, geri kalır.

Bugünkü şamanizmdeki eski unsurlara göre biz şu kanaate geliyoruz ki şamanlığın ilk vazifesi (fonctio) tedavi olmuştur.

İptidaî insanların inanmalarına göre hastalıkların menşei totemlerin gazabı ve darılmalarile alâkadardı. Totem veya diğer bir hayvan insanın içerisine girer ve hasta yapar diye zannolunurdu. Bugün bile bir çok hastalıklar hayvan adı alırlar. Bu, yalnız Avrupa dillerinde değil, Asya dillerinde de böyledir.

Sihrî tedavide en yaygın usul hastanın içine giren şerir ruhu çıkarmaktır.

Ongon'ların hayvanlara benzetilmesi iptidaî devirlerin hatırasıdır. İlk devirlerde, hastalığa sebep olan totem-hayvanın ruhunu hastanın içinden çıkarıp yerleştirmek için **ongon**'lar yapılmıştır.

Hastalığın hayvanlara veya hayvan heykellerine nakledilmesi ikinci bir devirde husule gelmiştir. Daha önceki devirde «hastanın içinde yerleşen totemi» emmek suretile çıkarılmıştır.

Bu usul tehlikeli idi. Hastalığın bulaştığı anlaşıldı. Nihayet hastanın içinde yerleşen «ruh» u çıkarmak için tehlikesiz bir yol bulundu, ki o da cin ve ruhlarla münasebette bulunmağa muktedir olan insanlar, yani kamlardı.

Kamların şaman âyini esnasında mevhum ruhları nefeslerile çekip kendi içlerine aldıkları etnograflar tarafından tesbit edilmiştir. Fakat hiç kimse bunun ehemmiyetini anlamamıştır. Halbuki âyindeki bu unsur çok mühimdir.

İnsanların içerisine eski devirlerde totemin ve son devirlerde «ruh» un girmesi ve orada yerleşebilmesi gebeliğe müsavi sayılmıştır. İptidaî insanların «totemin veya ruhun insan içerisine yerleşmesi» hakkındaki fikrini müşahhas (konkre) olarak izah etmek lâzım gelirse şu müşahhas hâdise ile izah olunabilir: İnsanın içinde ruh yerleşebilir. Çünkü gebe kadın ve gebe dişi hayvanların karnında da canlı mahlûk oturabiliyor». « Gebelik » hâdisesi «ruh» un ve daha önce «totem» in insanın karnında ve yüreğinde yerleşebileceğini tasavvur için bir real esas olmuştur. En iptidaî devirlerde insanın içine girip hasta yaptığı tasavvur edilen şey bizzat «totem» olmuştur.

Yılan, kurbağa vesair mahlûkların ve cin-ruhun musallat olup içe girmesi gibi bugüne kadar devam eden inanmaların iptidaî insanın «gebelik» hâdisesine dayanarak yarattığı hurafelerdir.

Malûmdur ki Avustralyalılar nazarında «gebelik» tümle bağlı bir hâdisedir. Bir çok etnograflara göre iptidaî kavimler «gebelik» hâdisesinde erkeğin rolünü bile bilmiyorlar. Demek ki ilk insanın tecrübeye müstenit bir bilgisini **totemizm** devri tamamile unutturmuştur.

Kadın şamanların erkek şamanlardan daha kuvvetli sayılmasında da iptidaî zihniyetin «gebelik» hâdisesini izaha çabalamasının büyük rolü vardır.

* Hastaların içinde ruhun yerleşmesi ve onu **emmek** suretile çıkarma imkânı gibi unsurlar en eski şamanlığın tipik akidelerindendir. Şamanlığın bir **din** olarak bahis mevzuu edilmesi ancak bu merhaleden itibaren mümkündür. Şamanizm tarihinde bu idealoji inkişaf etmiş, tebeddüllere uğramıştır.

«Hastalık ruhu», «ruh» ve «cin» fikirleri meydana geldikten sonra bu «ruh» lardan istihsal sahasında da istifade etmek kaygusu başlamıştır. Şamanlar ruhlardan yılın nasıl olacağını, hayvan besleme için ehemmiyetli olan tedbirleri öğrenip kabilesine haber vermeğe çalışıyorlar.

Şamanlar ilk devirlerde hasta bakıcı idiler, sonra iktisadî sahada da rol aldılar. Bilhassa iptidaî aşiret hayatının sarsılması ile şamanların bu rolü ehemmiyet kesbediyor. Kabile reisleri eski usulü muhafaza için kendileri şamanın rolünü almak mecburiyetinde kalıyorlar ve şamanlık etmeğe başlıyorlar. Eski şamanların vazifeleri değişiyor. Bu değişme iptidaî komünizmden sınıflı cemiyete geçerken meydana geliyor. Bununla şamanlığın idealojisi de değişti.

* İlk devirlerde ruhlara kudsiyet atfedilmiyordu. Bunlarla şaman aynı derecede kuvvetli idi. Münasebetler **mukavele** mahiyetinde idi. Şamanlar ruhlarla **mücadele** ediyorlardı. Bugün Sibirya şamanlığında görülen bu mücadele unsuru şamanlığın iptidaî devirlerine mahsustur. Ruhlar da toplu kollektif olarak tasavvur edilirdi. Bunların hepsinin **kötü** tasavvur edildiğini zannedebiliriz.

Sınıflı cemiyetlerde ruhlar da yüksek, orta ve aşağı derecelere ayrılıyor, vazifeleri de tayin ediliyor. İnsanlarda da ruhlara karşı baş eğme ve onlara yalvarma başlıyor. Şaman bir takım ruhlarla ittifak aktederek diğer ruhlarla mücadele ediyor. Ruhları yekdiğeri üzerine saldırmağa çalışıyor.

BURSADA TÜRK DAMGALARI
IV

29 numaralı damga:

Karacabeyin Voyvoda köyünde Halil İbrahim Türenin damgasıdır. Bu damga üçlü olmak şartile **«Kara evlû»** damgasına yakınlık vermektedir.

30 numaralı damga:

M. Kemal Paşanın Yumurcaklı köyünde Mustafa Alanın kullanmakta olduğu bu damga bir parça **«Afşar»** damgasile münasebettar gibi görünmektedir.

31 numaralı damga:

M. Kemal Paşanın Ormankadı köyünde Halil Beygirciye ait olan bu belge **«İğdir»** damgasına benzemektedir. Pek çok tesadüf edilen kilim motifleri arasındaki «S» harfine müşabih nakışların da bu damga ile sıkı bir münasebeti olduğu umulur.

32 numaralı damga:

Orhanelinin kaza merkezi olan Beğcede Altın beyin yağız atının sol sağrısında görülen bu damga Hünernamedeki örneğine nazaran **«Babirlû»** damgasile ilgilidir.

Bu tasavvur **babalar kültü** inkişafile meydana gelmiş olacaktır. Çünkü **koruyucu ruhlar** ekseriya **ceddi âlâ**dır.

Ruhların **kötü** ve **iyi** sınıflarına ayrılışı (dualizm) son devirlerin mahsulüdür. Bir çok müelliflerin tasavvur ettikleri gibi şamanizmin dünyaya nazarının merkezi bu dualizm değildir. Bu tasavvur, sınıflı cemiyette meydana gelmiştir.

Şamanların **ak** ve **kara** diye iki zümreye ayrılışları feodalizm devrinde meydana geldiğinde şüphe edilemez.

* Sibirya şamanlığında dünyaya nazar çok kat'î bir tebeddül geçirmiştir. Bununla beraber âyin vesair haricî tezahürlerini tahlil edersek çok eski, iptidaî komünizm devrine ait unsurları görebiliriz. Meselâ ruhları korkutmak, onlarla **mukavele** akdetmek, pazarlık etmek gibi unsurlar eski devrin hatıralarıdır.

Abdülkadir İnan

33 numaralı damga:

M. Kemal Paşanın Çeltikçi köyünde Mümin çobanın damgasıdır. Rumeliden mübadele ile ana yurda dönen Mümin bu damgayı memleketinden getirdiğini söylemektedir.

Damga hem «Babürlü» ve hem de «Yüregir» damgasına müşabihtir.

34 numaralı damga:

Karacabeyin İsmet Paşa köyünde[1] Mehmet Gerimindir. Bu damga Yıldırım Beyazıdın paralarında[2] bulunduğu gibi Hünernamede «Ayhan oğullarından yazar yani çok vilâyet anının ola» kaydını almış damganın aynıdır.

35 numaralı damga:

Karacabeyin Şahin köyünde Nail Güneşe ait olan bu damga **«Kınık»** damgasına benzer.

36 numaralı damga:

M. Kemal Paşa Ova Esemen köyünde Hasan Özelin damgasıdır. Damga bir bakışta **«İğdir»** damgasına benzerlik vermektedir.

37 numaralı damga:

M. Kemal Paşanın Ormankadı köyünde Hafız efendinin damgasıdır. (Kılınç) adını taşıyan bu belge bu civarda meşhur tanınmış bir örnektir ve daima bu damgayı hâmil olan atlar ve koyunlar pahalı fiatlarla satıldığı mervidir. Bu damga **«Ergün»** hanın paralarındaki damgalar ile **«Eymur»** damgasına benzerlik vermektedir.

38 numaralı damga:

Bektaşi babalarından İbrahim Babanın M. Kemal Paşa kazasına bağlı bir Çepni köyünde dokuttuğu bir kuşaktır.[3] Bursa Müzesi hademesi iken vefat eden İbrahim Babanın bu kuşağın bağlarında görülen motif tıpkı **«Turka»** damgası gibidir.

39 numaralı damga:

Karacabeyin Akhisar köyünde Çerkez Kâzım Gönüye ait olan bu damga paralar ve Oğuz damgaları arasında bulunmamaktadır. Yalnız bu belge 1940 senesi Alacahöyük hafriyatında çıkan bir **Eti** mühürünün üzerindeki hiyorogliflerden birine pek çok benzemektedir.[4]

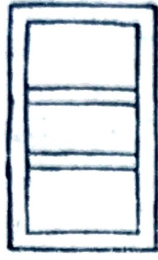
---

[1] Bu köyün eski adı (Karabölüklüdür). Karaevlû, Karaçadırlı isimlerinin hepsi Karalar aşiretini anlatır.

[2] Meskûkâtı Osmaniye. Cilt: 1, S. 21.

[3] Kuşak, Bursa Müzesinin etnografya bölümünde 2233 numarada kayıtlıdır.

[4] 113 numaralı mühürdür.

29

30

31

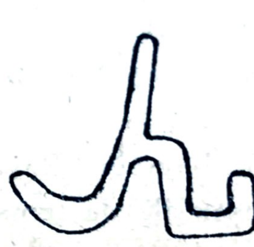
32

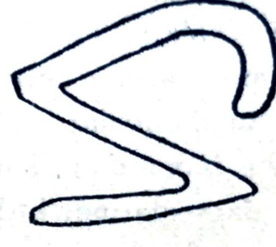
33

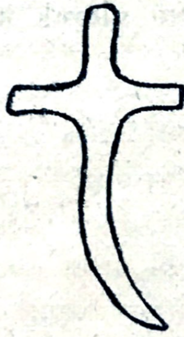
34

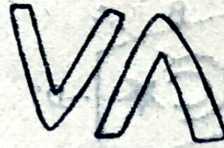
35

36

37

38

39

Notlar:

1 — Karacabey, M. Kemal Paşa ve hattâ İnegöl ile Orhanelide bulduğumuz damgalar tetkik edilirse üç veçhe göstermektedir.

Birinci kısım damgalar: Oğuz damgaları arasında en çok Bozoklu Ongunları, ikinci derecede Tatar hanlarının paralarında görülen damgalar, üçüncü bölüm de neşrettiğimiz fakat kime ait olduğunu anlıyamadığımız meçhul belgelerdir.

Bu yazımızla biten damgalar bahsi yalnız kırk tane değildir. Bursa havalisinde 147 damga toplanmıştır. Fakat geride kalan 107 damga neşrettiğimiz damgaların mükerrerleri olması dolayısile bunların tekrarlanmasına lüzum görülmemiştir.

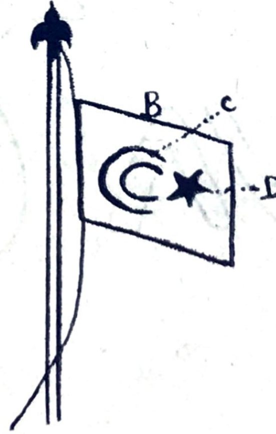
2 — Damgalarda ufak bir noktaya dokunmak istiyorum: «Türk bayrağının» damgalarla münasebeti olup olmadığı meselesini teşkil eden bu nokta; yalnız psikoloji meselesidir.

Türk bayrağının alâmetleri olan «Ay, Yıldız» ın Sus hafryatında çıkan hilâl de, Pers paralarında, Roma sikkelerinde, Sasanilerde, Moğol bayraklarında, yay oktan sonra Selçük paralarında ve nihayet Osmanlıların bir çok şehir ve askerî meslek sancaklarında bu alâmetin bulunduğunu biliyoruz. Natürist olan Türklerde eski devirlerde bilhassa göklerin azametinden damgalarının türemesi mümkün ise de damgalar meydana geldikten sonra bu damgaların bayraklara tesir etmesi de varidi hatır olabilir.

Bu bakımdan Türk bayrağı, Bayat ve Eymur, Karaevlû, Çavildar, Yazar damgalarının birleşmesile de temsil olunabilir bir mahiyet göstermektedir sanıyorum.

Hünername: [5] Bayat oymağına «Devletlû, nimetlû», Yazar oymağına «yani çok vilâyet anının ola» kaydını da koymuştur.

Binaenaleyh bu çok mühim boy damgaları eğer Türk bayrağına tesir etmiş ise hâlâ bir çok eski âbide ve türbelerde alem olarak kullanılan -A-

Bayat damgası bayrağın gönderini -B- Karaevlû damgası bunun sathını -C- Çavildar işareti hilâli -D- yazar belgesi ise yıldızı teşkil etmektedirler.

Ali Rıza Yalgın

[5] Topkapı Sarayı Hazine Kütüphanesi: No. 1533-15344.

DAĞA DAİR ATA SÖZLERİ

1 — Dağ aşıp gelmedi ya.
2 — Dağ üstü bağ.
3 — Dağ başından duman, insan başından yaman eksik olmaz.

Bu atalar sözü şu şekilde de söylenir: Dağ başında duman, yiğit başında boran eksik olmaz (Ankara Budun Bilgisi, Hâmid Koşay, S. 65).

4 — Dağdan yer, gölden içer.
5 — Dağdan gelen dağa gider.
6 — Dağda kuşun kırkı bir akçaya.
7 — Dağ diyip geçme yuva diyen bulunur.
8 — Dağ dağ üstüne olur, ev ev üstüne olmaz.
9 — Dağ tavşansız olmaz.
10 — Dağlar misafir almaya başladı (bahar).
11 — Dağlar her zaman msafir almaz (kış).
12 — Dağlar kadar günaha darı kadar iman.
13 — Dağlı tüfengi.
14 — Kaz dağlı.
15 — Dağdan taş yuvarlar gibi söz söyler.
16 — Aşkın var ise dağlara düş.
17 — Dağ ne kadar yüce olsa bir geçidi bulunur.
18 — Dağına göre kar yağar.
19 — Dağ yürümezse abdal yürür.
20 — Dağdan inen yürük ne erik bilir ne koruk.
21 — Dağına göre kış olur.
22 — Dağ kuşu dağda, bağ kuşu bağda yakışır.
23 — Dağ adamı, hasta eder sağ adamı. (Antalya Okçular köyü)[1]
24 — Dağ delen zincir kıran.
25 — Dağdan gelir, bağdakini kovar.
26 — Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.

Bu ata sözü (Divan-i Lûgat-it-Türk) de şöyledir:
Tağ Tağka kafuşmaz kışi kışika kafuşur. (Cilt 3, S. 113).
(Fransızların da bizim bu atalar sözüne benzer şöyle bir darbımeselleri

---

[1] Bu köy halkı halis Türktür. Antakyada Beytülma civarındadır.

vardır: «Il n'ya que les montagnes qui ne se rencontrent jamais. - Birbirlerine asla rastlamayanlar ancak dağlardır).

27 — Dağ başında harman yapma savurursun yel için, sel önünde değirmen yapma öğüdürsün sel için.

28 — Dağa çıkan düz aramaz.

29 — Dağdan ayıyı indirip adam gibi öğretirler. (Dr. Kunoş).

30 — Dağda gezen ayıya da rastgelir, kurda da.

31 — Dağına bakar kar verir, bağına bakar bar verir [2].

32 — Dağlar Mehmet Ali çağırıyor.

33 — Dağ ne kadar uca olsa yol üstünden aşar [3].

34 — Dağları ben yarattım.

35 — Ayı diyip geçme o da bir dağın şenliği.

36 — Güvendiğim alçacık dağlar, size de kar yağarmış [4].

37 — Güvendiğimiz dağlara kar yağdı.

38 — Dağ gibi delikanlı (dağ gibi yiğit).

39 — Arada dağlar var.

40 — Dağlara, taşlara. Başımızdan ırağ olsun.

41 — Dağlar kadar çok.

42 — Dağdaki kürt, gel beni dürt [5].

43 — Zengin arabasını dağdan aşırır, züğürt düz ovada yolunu şaşırır.

44 — Yer baskısı dağ, millet baskısı beydir [6].

388-1 Yir basırkı tağ, buzun basırkı bak.

45 — Kement ile dağ eğilmez, kurulmuş kiriş düğümlenmez [7].

162-3 Kurumuş kiriş tükülmaz okrukan tağ eğilmaz.

46 — Ere mihnet değer, dağ başına yel değer [8].

266-3 Erkâ münk tegir tağ sengeringâ yil tegir.

47 — Güneş gibi dağ başında durur. (Maraş).

---

[2] Bar: Farisi: Meyve, yemiş, mahsul. Büyük Türk Lûgatı cilt 1, S. 578.
Bu ata sözü Büyük Türk Lûgatında şöyledir:
Dağına bahar kar verir, bağına bahar bar verir. Cilt 1, S. 693.

[3] Büyük Türk Lûgatı. Cilt 1, S. 693.

[4] Büyük Türk Lûgatı. Cilt 1, S. 693.

[5] Durubu emsal, Münif Paşa, Yazma.

[6, 7, 8] Bakınız, Türk savları. Edebiyat Fakültesi Mecmuası. Necip Asım. Darbı mesellerin kenarındaki rakkamlar bunların Divanı Lûgat-it-Türk'ün cilt ve sahifelerini göstermektedir.

48 — Alçacık yerde tepecik kendini dağ sanır [9].
49 — Zorlara dağ dayanmaz.
50 — Dağlar gibi ömür ve sabur ister.
51 — Dağlar bir fare doğurdu.
52 — Her dağın bir vadisi vardır. (Fransız darbı meseli).
Chaque montagne a sa vallée. (Yani her işin bir sebebi vardır).
53 — Dağ arkası gurbet (İsparta).
54 — Haline bakmaz Harandağına oduna gider.
55 — Görünen dağa tez erişilir.
56 — Görünen dağ ırağ olmaz.
57 — Dağ devrildi duman savruldu.
58 — Dağ tepesi gibi yüce başlar da çörsüz olmaz (İ. Hakkı Ağlarcı).
59 — Dağ ile barışan davarından çıkar.
60 — Dağına göre kışı, damına göre dikmesi.

Dağa dair bilmeceler:

Dağda daliman,
Suda Süleyman,
Tuzsuz pişen aş,
Köpük kusan taş:
«Tavşan, Balık, Helva, Sabun»
Dağdan gelir dak gibi,
Kolları budak gibi,
Eğilir de su içer,
Bağırır malak gibi:
«Araba»
Dağdan gelir homur homur,
Ayağında koca demür:
«Araba»
Dağdan gelir sekerek,
Kuru üzüm dökerek:
«Keçi»
Dağdan gelir, taştan gelir,
Eğerlenmiş arslan gelir:
«Sel»
Dağdan gelir, taştan gelir,
Kıçı açık eniştem gelir:
«Keçi»
Dağdan gelir, taştan gelir,
Meşin papuçlu eniştem gelir,
«Kestane»
Dağdan gelir, taştan gelir,
Yüzü küllü eniştem gelir:
«Çörek»
Dağdan iner hop hop,
Fistanı var top top:
«Arı, Lahana»
Dağda tak tak,
Suda cık cık,
Arşın ayaklı,
Burma bıyıklı:
«Balta, Ördek, Leylek, Tavşan»

[9] Durubu emsali Osmaniye. Şinasi.

SAĞLIK FOLKLORU
II.

İSHALİ KESTİRMEK İÇİN

Sivas köylerinde:

Dirhem[1]

2 Safran
2 Günlük
2 Afyon
2 Mürrü safi
2 Zamkı Arabî

Bunlar dövülüp gülsuyu ile karıştırılır, hap yapılır.

Sureti istimali: Sabah ve akşam aç karnına birer tane alınır. İshal geçinceye kadar devam edilip perhiz dahi şarttır.

Köylülerden bir çoğu perhiz yapmadan dahi mezkûr ilâcı kullanırlar. Perhizsiz şifa tesiri az görülür.

***

HIÇKIRIK KESMEK İÇİN

Erzurum havalisinde:

Buradaki köy ve kasabalarda uzun asırlardanberi hıçkırığı kesmek için kullanılan bir ilâç vardır. Bu, gayet basit bir ilâçtır: Köylüler, cami köşelerinde kesretle bulunan güvercin yumurtasından iki üç tane alıp pişirirler ve hemen yerler.

---

[1] Anadolunun her yerinde ilâç formülleri çok eski devirlerden kalma bir ananeye göre daima dirhem esası üzerine yapılmıştır. Ben de —grama tahvil etmeden— aynen kaydediyorum. *İ. F. S.*

Dağda takılar,
Suda şakılar:
«Balta, balık»
Dağ doruğunda bıyıklı oğlan:
«Muşmula, beşbıyık»
Dağ doruğunda çilli Fatma:
«Badem»
Dağ doruğunda kara tavuk:
«Zeytin»
Dağ doruğunda kilitli sandık:
«Ceviz, fındık»
Dağ doruğunda sarı piliç:
«Limon, portakal»
Dağ doruğunda unlu dağarcık:
«İğde»
(Sa. 79 ilâ 81. Kastamonu bilmeceleri. M. Nasılı Güngör - İhsan Ozanoğlu).

Hikmet Turhan Dağlıoğlu

Köylülerin iddiasına göre bu havalide hıçkırığa tutulanlar pek çoktur; ve bu basit ilâçla hıçkırığı tedavi ederler.

***

TEMRE TEDAVİSİ

Kastamonu köylerinde:

Dirhem	
3	Günlük
15	Sirke

Bunlar —Günlük dövüldükten sonra— bir arada kaynatılacaktır.

Sureti istimali: Kaynadıktan sonra soğutulacak ve günde üç, dört defa temre olan yerlere sürülecektir.

(Köylüler, temre tedavisi müddetince ekşi ve tuzlu şeylere perhiz ederler).

***

MİDE VE BARSAKLARDAKİ GAZI DAĞITMAK İÇİN

Bolu köylerinde:

Köylerde, mide şişkinliğini ve kabızı izale etmek için şu ilâcı kullanırlar:

Dirhem	
40	Sinameki
4	Anason
4	Raziyane
25	Kırım tartar
100	Şeker

Bunları dövdükten sonra mâcun haline getirmeli ve fındık tanesi miktarında akşamları yatarken atıp az su ile yutmalı.

(Bu ilâcı hem mide ve barsaklardaki gazı dağıtmak, hem de tabiatı yumuşatmak için kullanırlar). Umumî harpten önce bu havalide bulunan hıristiyanlar dahi bu formülü, kasaba attarlarından tedarik ederek kendileri yapar ve istimal ederlermiş.

Bugün hâlâ bütün köylüler bu ilâcı kullanmaktadırlar.

***

SITMAYI ÖNLEMEK İÇİN

Garbî Anadolunun bir çok köylerinde:

Dirhem	
2	Kına kına
3	Kantaryon
3	Ayni saratan
3	Pelin tozu
3	Selci hükema
30	Gülbe şeker

Sureti istimali: Bunların hepsi birden dövülüp karıştırılır ve sabah akşam birer iri fındık cesametinde alınır.

(İzmit ve Adapazarı köylüleri meşrutiyetten önce sulfat dö kinin kullanmadıkları ve kullanmamakta ısrar ettikleri için, sıtmayı bu ilâçla tedavi ederlermiş. Meşrutiyetin ilânını müteakip fazla miktarda kinin gönderilip köylere dağıtıldığı halde, köylüler kinini hekimlerden alarak göle ve derelere atmışlar, yıllarca kullanmamakta ve yalnız kendi ilâçlarını istimal etmekte ısrar göstermişlerdir. Anadolunun bir çok yerlerinde köylü hâlâ sıtma çektiği halde kinin kullanmamakta inat eder ve hayatını tehdit eden sıtmanın pençesinden yakasını kurtaramaz. Bu havalide kinin düşmanlarına çok tesadüf edilmektedir).

***

SARILIK TEDAVİSİ

Afyonkarahisar ve İsparta köylerinde:

Dirhem	
3	Zerdeçal
3	Kükürt
3	Av-Avı ebyaz
18	Şeker

Sureti imali: İlk önce havanda iyice dövülecek, bilâhare şekerle karıştırılıp temiz bir kavanoza konacak.

Sureti istimali: Sarılık alâimi baş gösterince, sabah akşam birer tatlı kaşığı miktarı alınacak. (Susuz olarak).

Bir tertip müddetince sarılık geçmezse, aynı miktar üzerinden ikinci tertip yapılarak fasılasız kullanılacaktır.

Perhizler: Sarılık başlayınca, bu ilâca devam edilirken, ekşi, tuzlu, sirkeli, limonlu şeyler yenmiyecek ve mide mümkün olduğu kadar zayıf tutulacak ve kabız çekiliyorsa, barsakların telyinine dikkat ve ihtimam olunacaktır.

GEVHERİYE AİT İKİ DESTAN

Çorum Millî Kütüphane memuru kıymetli folklorcularımızdan Eşref Ertekin bize Gevheriye ait iki destan gönderdi. Bu destanlar Çorum Millî Kütüphanesinin 2087/158 numarasında kayıtlı Âşık Gevherî cöngünden aynen istinsah edilmiştir. Destanlar, Nemçe-Avusturya seferinden ve Mehmet Gazi Han gazasından bahsettiklerine göre bunların üçüncü Mehmet devrinde yapılan meşhur Eğri seferi esnasında yazılmış olmaları kuvvetli bir ihtimal dahilindedir. Bu (Gevherî)nin bildiğimiz meşhur Gevherî veya diğer başka bir Gevherî olması da muhtemeldir. Gaza ve cenk duyguları çok canlı şekiled ifade edilen bu destanlar Türk kahramanlığının da birer destanıdırlar.

Hak nasip ederse Nemçe üstüne
Kalkıp sefer edip göçmek isteriz
Tığlar açıp aduların kasdına
Ömür harmanların biçmek isteriz.

Uryan olup niyze-vü semşir teber
Ser birehne suvar bir elde siper
Gülbanki Muhammed çekilip yer yer
Din uğruna serden geçmek isteriz.

Han Mehmettir İskender misali
Seyfi Zülfikardır Hayder misali
Gaziler her biri ejder misali
Küffara ateşler saçmak isteriz.

Gaziler serveri binip Düldüle
Evliya, enbiya, melekler bile
Mucizatı Nebi ve lûtfi Hak ile
Kızıl Elmaya dek uçmak isteriz.

İnşaallah saffı cenge kalırsak
Ne gam bize şikârımız alırsak
Öldürürsek gazi, eğer ölürsek
Şehadet kevserin içmek isteriz.

Gevherî der atıldıkça gülleler
Pey ender pey harap ola kulleler
Per açıp şehitler giyer hulleler
Sakı arşa doğru uçmak isteriz.

*

Gazi Han Mehemmet gaza kasdına
Cemetti kulların bir divan oldu
Hazırlanıp herkes Nemçe üstüne
Devri İskenderden bir nişan oldu.

(İsparta havalisinde sarılığa tutulanlar sık sık görülür. Halk kendini hekimden ziyade bu ilâçla tedavi eder. Zaman zaman buralardan geçen ecnebî hekimler bu havalide sarılık tedavisini yapan köylüden ve ihtiyarlardan bu formülü almışlardır. 1927 yılında Berlinde çıkan «Berliner Tageblatt» gazetesinde de bu sarılık formülünden bahsedilmiş ve bazı Alman kimyagerler tarafından tetkikler yapılmıştır).

İskender F. Sertelli

KANLI KAVAK VE KANLI NİGÂR OYUNLARI

Türk folklorunun önemli bir bahsi olan halk eğlenceleri arasında Karagöz oyunlarile memleketimizde şimdiye kadar ilgilenenler, ikiyi, üçü geçmez. Başta aziz arkadaşımız Selim Nüzhet Gerçek olmak üzere Karagöz oyunlarını tetkike girişen bu iki, üç kişi de, oyunların derlenmesi gibi her şeyden önce yapılması lâzım olan bir iş üzerined durmıyarak, bunların tarihî mahiyetini veya içtimaî değerini araştırmak yolunu tutmuşlardır. Onun için Karagöz oyunları, bugün dahi el sürülmemiş bir mevzu, işlenmesini bekleyen bir saha halinde durmaktadır. İşte belki biraz da bu ciheti göz önünde bulunduran ve okullarda Tanzimattan önceki hayatın temaşa çeşitlerinden bahsedilirken adı geçen Karagöze dair yalnız tarif ve mücerret tarihî bilgi verilmekle iktifa edildiğini gören Mustafa Nihat Özön, metin yokluğundan doğan mahzuru gidermek isteğile Remzi Kitabevinin neşrettiği «Edebiyat Kütüphanesi» serisi içinde, Karagöz oyunlarından ikisini, Kanlı kavak ve Kanlı Nigâr oyunlarını ortaya koymuştur.

Herkesin bildiği gibi, 1908 inkılâbındanberi geçen ve otuz seneyi aşan müddet içinde hayatımız hiç durmadan değişmiştir. Hayatımızla birlikte ihtiyaçlarımızın da değişmesi tabiî ve zarurî olduğundan, dünün eğlence vasıtalarından biri olan Karagöz, yaşama kabiliyetini yavaş yavaş kaybederek bugün artık tamamile tarihe karışmıştır. Şimdi de zaman zaman ötede beride Karagöz oynatıldığına şahit olmamız, Karagöz oyununun hayatımızdan çe-

---

Çıkıp tahta islâmın Padişahı
Devrildi nücum-ü hurşid-ü mahı
Bay-ü geda şah-ü mîr-ü sipahi
Cümleye ihsanı bigiran oldu.

Tiğzenlik farslık ve tirendazlık
Cüretü salâbet hem tüfenkbazlık
Hasılı her fende bu serefrazlık
Meydanı âlide rayegân oldu.

Payıtahtı adle pir-ü civanlar
Hızır ve İlyas cümle sultanlar
Cemoldu delirler sahib kıranlar
Hünkârım tahtında Süleyman oldu.

Gevherî bu nazma kâmil bakınca
Bilir ehli mahitabı [1] yakınca
Bâbı hümayuna tuğlar çıkınca
Aduların aklı perişan oldu [2].

Eşref Ertekin

---

[1] Mahitap, topu ateşliyecek yağlı paçavra.

[2] Bu cönkte Gevheriye ait bazı şiirlerin altında 9 Safer 1201 tarihi vardır. Bu olsa olsa istinsah tarihi olabilir. *E. E.*

kilmediğini, eğlence ihtiyacımızı eskisi gibi karşılamakta devam ettiğini isbat etmez, olsa olsa bazı inatçı heveskârların meraklarını tatmin için ölüye can vermek gibi güçlerinin yetmiyeceği şeyi yapmağa özendiklerini gösterir.

Bize kalırsa, Karagöz oyunları, eski Türk cemiyetinin bir müessesesi, yahut eski Türk hayatının ifadesidir. O cemiyet tekrar canlanmadıkça veya o hayat yeniden başlamadıkça, Karagöz oyunlarının bugünkü ve yarınki Türk nesillerinin ilgi ve sevgisini kazanmasına ihtimal verilemez. Bu o kadar açık bir gerçektir ki, aksini ileri sürmek içn bugünkü Türk yaşayışını inkâr etmek, yahut hiç olmazsa anlamamak lâzım gelir. Bu böyle olmakla beraber, Karagöz oyunlarının geçmişteki değerini ve rolünü görmemek de yanlış olur. Bu sebeple Karagöz oyunlarını kabil olduğu kadar tesbite çalışmak bir ödev, fakat tekrar perdeye çıkarmağa çalışmak, fayda vermiyecek boş ve lüzumsuz bir emeğe katlanmaktır sanırız.

***

Son devirde Karagöz oynatanlar arasında üstat denmeğe lâyık bir sanatkâr olan merhum Memduhun 1931 senesinde bana verdiği malûmata göre, eski Karagöz oyunlarının sayısı otuzu geçmemektedir. Eklenen bazı oyunlarla bu miktarı kırka çıkaranlar varsa da eski oyunlar şunlardan ibarettir: Ferhat ile Şirin, Kanlı kavak, Şairler, Bahçe, Çivi baskını, Mandıra, Salıncak, Kayık, Büyük evlenme, Ters evlenme, Kanlı Nigâr, Kırgınlar, Yalova, Orman, Tahirle Zühre, Eczahane, Tımarhane, Yazıcı, Tahmis, Yangın, Kütahya, Ağalık, Hamam, Sünnet, Balık, Canbazlar, Bursalı Leylâ, Ödüllü, Enver ağa. Bu oyunlardan halkın alâkasını en çok toplayanlar ise, Ferhat ile Şirin, Kanlı kavak, Kanlı Nigâr, Ters evlenme, Basgın ve Tahirle Zühredir. Hiç biri bir Türk kalemile tesbit edilmiyen bu oyunlardan Salıncak, 1931 senesinde Selim Nüzhet Gerçek tarafından neşredilmiş, o da oyunun esasını doktor Ritter'in hayal oyunları koleksiyonundan almakla beraber sonra bir çok vasıtalara baş vurarak tamamlamıştır. Kanlı kavak ve Kanlı Nigâr oyunlarını neşretmekle Karagöz oyunlarını tesbit yolunda Selim Nüzhet Gerçek'i takip eden Mustafa Nihat Özön de bu iki oyunu yine Ritter'in 1924 senesinde intişar eden eserinden nakletmiştir. Bahsettiğimiz bu üç oyunun dışında neşredilmiş olan Karagöz oyunlarının anane ile hiç bir ilgisi olmıyan oyunlar olduğunu söylersek haksızlık etmiş olmayız.

Görüyoruz ki, Karagöz oyunlarını memleketimizde ciddî şekilde derlemeğe teşebbüs eden olmamış ve bunlar artık tarihe karışmış olduğu cihetle, bundan sonra bu sahada yapılacak teşebbüslerin de müsbet ve iyi neticeler vermesine imkân kalmamıştır. Bu bakımdan Mustafa Nihat Özönün «Kanlı

kavak» ve «Kanlı Nigâr» oyunlarını, Remzi Kitabevinin neşrettiği edebiyat kütüphanesi serisi içinde ortaya koymuş olmasını ve bu suretle bu iki Karagöz oyununu yeni Türk nesillerine tanıtmak istemesini, önemli bir kazanç saymamız, pek yersiz olmasa gerektir.

Mustafa Nihat Özön, neşrettiği Kanlı kavak oyununun sonuna, Karagöz oyunları hakkında tarihî malûmat ile Karagözün nasıl oynatıldığına, Karagöz tasvirlerinin nasıl yapıldığına, Karagöz şekillerine, Kanlı Nigâr oyununun sonuna da Karagöz oyunlarındaki şahıslara dair bazı notlar eklemiş, böylece metinleri okuyanların Karagöz oyunu hakkında tam bir fikir edinmesini sağlamak istemiştir. Yine Dr. Ritter'den nakledilmiş olan bütün bu ekleri, Mustafa Nihat Özön'ün, yerli ve şahsî araştırmalarla tamamlaması, elbette çok iyi olurdu. Fakat bunun için şimdilik vakit bulamadığını sandığımız değerli arkadaşımızın, eserlerinin ikinci basımında bu noktayı göz önünde bulundurmasını dilememek elden gelmiyor.

Mehmet Halit Bayrı

HALK BİLGİSİ HABERLERİ

Aylık Folklor mecmuası

Abone şartları	**Sayısı**	**: 10 kuruş**
	Altı aylığı	**: 60 „**
	Seneliği	**: 120 „**

Talebelere ayrıca tenzilât yapılır.

Yazı ve idare işleri için müracaat yeri :

İstanbul - Eminönü Halkevi, Halk Bilgisi Haberleri Mecmuası